

УДК 371.13:004(043.3)

Ірина Онищенко

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У МОДЕЛІ ТРИСУБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН

В умовах становлення і розвитку інформаційного суспільства сучасний вчитель початкових класів повинен мати високу інформаційну культуру, вміти володіти прийомами самостійного пошуку, збору й продукування інформації, використовувати ІКТ в навчальному процесі початкової школи, керувати інформаційними потоками й ефективно їх обробляти, ефективно користуватися Інтернет-ресурсами для своєї професійної діяльності. Цього можна досягти, на наше переконання, шляхом переходу освітньої системи педагогічного ВНЗ від традиційних суб'єктно-суб'єктних відносин до трисуб'єктних відносин.

Сучасна модель трисуб'єктних відносин передбачає введення в традиційну суб'єктно-суб'єктну модель, представлену викладачем і студентом, третього суб'єкта – інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища, – тим самим утворюючи складну систему: «викладач – студент – інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище», де кожен з компонентів є активним рівноцінним суб'єктом навчального процесу. Інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище трансформує традиційну суб'єкт-суб'єктну модель навчання, безпосередньо впливаючи і дещо змінюючи роль і функції інших суб'єктів навчання, частково перебираючи їх функції на себе [5, с. 405].

Таким чином, в умовах інформатизації освіти традиційна система професійної підготовки майбутніх педагогів вже не відповідає викликам часу і не задовольняє потреби економіки, науки і культури, а отже, вимагає переходу від суб'єкт-суб'єктної взаємодії до трисуб'єктної, яка забезпечить формування конкурентоспроможного фахівця початкової освіти, здатного до творчої праці, професійного розвитку, самостійного й нестандартного розв'язання складних проблем в освітній і педагогічній практиці.

Проблеми інформатизації освіти, функціонування інформаційного середовища у ВНЗ розкрито в працях В. Бикова, Б. Гершунського, А. Єршова, М. Жалдака, М. Кадемії, А. Коломієць, В. Мадзігона, О. Майбороди, Ю. Машбиця, І. Прокопенка, Ю. Рамського, С. Семерікова, О. Співаковського, О. Шликова та ін. Учені доводять, що інформатизація освіти викликана соціальними причинами і в процесі свого розвитку стала одним із домінуючих чинників суспільного розвитку.

Особливості використання ІКТ у професійній підготовці майбутніх фахівців початкової освіти досліджували В. Андрієвська, І. Богданова,

Н. Воропай, С. Гунько, А. Коломієць, В. Кондратова, М. Левшин, Н. Листопад, Д. Мазока, О. Майборода, Ю. Первін, Л. Петухова, А. Семенов, О. Снігур, О. Співаковський, О. Суховірський, О. Шиман та ін., які наголошували, що впровадження ІКТ якісно збагачує та доповнює систему традиційних форм та методів навчання у вищій школі, підвищує результативність підготовки майбутніх фахівців, інтенсифікують навчально-виховний процес у ВНЗ.

Концептуальні засади професійної підготовки вчителів початкових класів в умовах інформаційного середовища висвітлені в дослідженнях Н. Воропай, І. Доніної, А. Коломієць, В. Коткової, М. Левшина, Г. Ломаковської, М. Овчиннікової, Й. Ривкінд, Ф. Ривкінд, Ю. Первіна, Л. Петухової, О. Снігур, О. Співаковського, О. Суховірського та ін. Аналіз праць учених переконує, що професійний розвиток майбутнього вчителя початкових класів безумовно проходить в умовах інформатизації освіти, зокрема під впливом інформаційного середовища, за допомогою якого формуються професійні компетенції, професіоналізм, інформаційний світогляд, творче мислення.

На думку О. Співаковського, Л. Петухової, Н. Воропай, сучасна підготовка вчителя початкових класів повинна відбуватися в науково-обґрунтованому інформаційно-комунікаційному педагогічному середовищі, під яким вони розуміють «сукупність знанієвих, технологічних і ментальних сутностей, які в синхронній інтеграції забезпечують якісне оволодіння системою відповідних знань» [5, с. 402]. Сучасні тенденції розвитку освіти вимагають розглядати це середовище в якості третього рівноправного суб'єкта освітнього процесу. Введення інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища як активного суб'єкта сучасної дидактичної моделі навчання дозволило Л. Петуховій та О. Співаковському висунути ідею щодо необхідності введення у теорію і практику навчання понять «трисуб'єктна дидактика», «трисуб'єктна взаємодія», «трисуб'єктні відносини» [7].

Однак, аналіз педагогічної літератури переконує в тому, що проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів у моделі трисуб'єктних відносин є малодослідженою, і, відповідно, потребує значної уваги. У жодному з досліджень не представлена програма професійної підготовки майбутніх фахівців початкової освіти в умовах трисуб'єктних відносин. Таким чином, дана проблема є актуальною, багатоаспектною та потребує поглибленого вивчення, систематизації й теоретичного узагальнення.

Мета статті полягає в тому, щоб акцентувати увагу на розгляді особливостей сучасної професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів в умовах трисуб'єктних відносин.

В умовах інформатизації освіти важливим завданням сучасного ВНЗ є радикальне підвищення ефективності й якості підготовки фахівців до

рівня, досягнутого в розвинутих країнах, тобто підготовки кадрів з новим типом мислення, які відповідають вимогам інформаційного суспільства [2, с. 17]. Дане завдання можна розв'язати, на нашу думку, за умови забезпечення трисуб'єктної моделі відносин, представленою викладачем, студентом та інформаційно-комунікаційним педагогічним середовищем. У даній моделі саме інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище повинно бути фундаментом для організації навчального процесу у ВНЗ.

Сучасний учитель початкових класів повинен мати не лише базові знання та навички роботи з комп'ютером та комп'ютерними технологіями, а й вміти створювати дидактичні та методичні матеріали, ефективно використовувати інформаційні технології у навчально-виховному процесі початкової школи. Важливість проблеми посилюється і введенням в дію нового державного стандарту початкової загальної освіти (2012 р.), яким передбачено викладання нової дисципліни «Сходи до інформатики» з другого класу. Це вимагає від вчителя початкових класів навичок роботи з комп'ютером, володіння інформаційно-комунікаційною культурою, бути мобільним в освоєнні й впровадженні новітніх інформаційних технологій, вміти оперувати комп'ютерними засобами, створювати електронні презентації та ін.

Погоджуємося з думкою О. Співаковського, Л. Петухової, про те, що найважливішими етапами в розвитку дидактики є такі: I етап – суб'єктно-об'єктна дидактика (викладач «наповнює» студентів знаннями); II етап – суб'єктно-суб'єктна дидактика (викладач і студент – рівноправні партнери навчання); III етап – трисуб'єктна дидактика (викладач – студент – інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище) [7, с. 9].

У руслі нашого дослідження науковий інтерес становить трисуб'єктна дидактика як «один із напрямів педагогічної науки про найбільш загальні закономірності, принципи та засоби організації навчання, що забезпечує свідоме та міцне засвоєння системи знань, умінь і навичок у межах рівноправних взаємин учня (студента), учителя (викладача) та інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища» [6, с. 154].

Трисуб'єктна дидактика передбачає таку організацію навчального процесу, в якій беруть участь три активних та рівноцінних суб'єкта навчання: викладач, студент та інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище. Звісно, така позиція може викликати дискусію стосовно представлення середовища в якості суб'єкта, оскільки суб'єкт – це той, хто пізнає (філософське розуміння), людина на вищому рівні активності, цілісності, системності, автономності, творчості (психологічне розуміння), носій предметно-практичної активності і пізнання, який здійснює зміни в інших людях і в самому собі (педагогічне трактування).

Однак, розгляд інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища як суб'єкта не вступає в протиріччя щодо розглянутих вище означень, оскільки «його компонентами є не тільки технології, але й

людські ресурси, які безперервно їх оновлюють зі швидкістю, що постійно зростає» [5, с. 403].

Розкриємо сутність кожного з суб'єктів сучасної моделі навчання. Перший суб'єкт трисуб'єктної моделі відносин – викладач ВНЗ – виконує роль інструктора, посередника, наставника, що оперативно керує навчальним процесом. Основне завдання викладача – розробляти і використовувати відкриті й дієві методи для здобуття майбутніми фахівцями початкової освіти професійних умінь і навичок. Викладач перестає бути постачальником, «ретранслятором» знань, а починає виконувати функції інструктора та наставника. З цього приводу, М. Банчук зауважує, що у навчальному процесі повинен з'явитися «маклер із керівництва», який здатний зібрати і надати достатню кількість інформації для прийняття рішення про майбутні дії, розвинути здібності до інформаційного менеджменту й аналізу інформації, допомогти знайти свій шлях в інформаційному лабіринті знань [1, с. 74].

Другий суб'єкт – студент – є рівноцінним учасником навчального процесу, який у процесі трисуб'єктної взаємодії активно співпрацює з викладачем, набуває умінь самостійного пошуку, збору й продукування навчальної інформації та має багато можливостей для впливу на зміст і процес власної професійної підготовки. Слушно зауважує А. Литвин, що «студенти з пасивних спостерігачів перетворюються на учасників навчального процесу, розкривають свої творчі якості та індивідуальні можливості, набувають навичок самовираження» [4, с. 22].

Зауважимо, що у моделі трисуб'єктних відносин відбувається перерозподіл ролей, переміщення центру з викладача на студента. Відбувається суттєва зміна ролі викладача як єдиного джерела фактів, ідей, принципів на роль консультанта, менеджера, фасилітатора. Студент, у свою чергу, перетворюючись з пасивного учасника навчального процесу на активного суб'єкта, повинен вміти підтримувати зв'язок з викладачем, однокурсниками, провайдером освітніх послуг, технічним персоналом, адміністратором. Дана система дає змогу викладачеві оперативно керувати навчальним процесом, а студентам постійно забезпечувати задоволення індивідуальних, освітніх потреб, ефективно сприймати і закріплювати матеріал, що в цілому призводить до оптимізації навчального процесу.

Третій суб'єкт – інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище – розглядається як організована сукупність інформаційного, організаційного, методичного, технічного та програмного забезпечення, що сприяє виникненню й розвитку інформаційно-навчальної взаємодії між студентом, викладачем і засобами нових інформаційних технологій, а також формуванню пізнавальної активності студентів за умови наповнення окремих компонентів середовища предметним змістом певного навчального курсу. Інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище спрямоване на реалізацію вимог сучасної освіти, зокрема це середовище надає

доступ до ресурсів у будь-який зручний час; володіє зручним, гнучким, дружнім, інтелектуальним сервісом, допомагає людині знайти необхідні інформаційні ресурси, дані або знання; дозволяє організувати практично безкоштовні, зручні у часі контакти між будь-якою кількістю людей, забезпечити зручний і гнучкий обмін інформацією (причому в будь-якому вигляді) між ними та ін. [5, с. 404].

Інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище є потенційно відкритим до вмотивованих запитів і потреб майбутнього фахівця початкової освіти та у своїй структурі, як зауважує В. Коткова, має такі компоненти: технічне середовище (персональні комп'ютери студентів або комп'ютерний клас); програмоване середовище (сукупність стандартних програм комп'ютерного користувача, Інтернет); предметне середовище (моделювання цілісних фрагментів педагогічної діяльності); методичне середовище (інструкції, алгоритми, методичні рекомендації взаємодії викладачів та студентів засобами ІКТ, порядок використання, оцінка ефективності та ін.) [3, с. 104]. Сукупність цих складових відповідає сучасним вимогам професійної підготовки майбутнього фахівця та активно сприяє інформаційно-навчальній взаємодії у системі «викладач – студент – середовище».

На нашу думку, в умовах трисуб'єктної взаємодії відбувається активна інформаційна взаємодія між викладачем, студентом та інформаційно-комунікаційним педагогічним середовищем, яка дає можливість студенту здобувати професійні знання, набувати умінь і навичок професійної діяльності; викладачеві – виконувати функції інструктора, наставника та керівника навчальним процесом; інформаційно-комунікаційному педагогічному середовищу – реалізувати потенційні можливості, здібності майбутнього фахівця, підвищувати його навчальну мотивацію, розвивати індивідуальність майбутнього спеціаліста, формувати інформаційну культуру й світогляд.

Інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище має широкі функціональні можливості. Воно відкриває студентам доступ до електронних каталогів навчальної літератури, електронних підручників та посібників, електронних енциклопедій, словників, наукових журналів, збірників наукових праць, комп'ютерних навчальних курсів. Майбутні фахівці мають можливість звернутися до автоматизованих засобів контролю своїх знань і рейтингового оцінювання поточних результатів навчальної діяльності, що сприяє формуванню самоосвітньої компетентності студента.

Отже, взаємодія трьох суб'єктів процесу навчання забезпечує формування конкурентоспроможного фахівця початкової освіти, здатного не тільки сприймати, зберігати й відтворювати, а й продукувати інформацію; спеціаліста, який зможе ефективно керувати інформаційними потоками й обробляти їх, творчо й нестандартно вирішувати навчально-виховні задачі, які ставить перед ним сучасна освітня практика.

Узагальнюючи вищевикладене, вважаємо, що організація навчального процесу в умовах трисуб'єктних відносин сприяє досягненню наступних цілей:

- підготовка особистості до життєдіяльності в інформаційному суспільстві;
- формування умінь працювати з інформацією;
- підвищення комп'ютерної грамотності майбутніх фахівців;
- створення таких умов навчання, у яких кожен студент може реалізувати свої потенційні можливості, задовольнити свої освітні потреби;
- формування самоосвітньої компетентності студентів;
- розвиток соціальної та професійної мобільності;
- формування мотивації професійної діяльності майбутніх фахівців;
- розширення свого інформаційно-освітнього простору;
- формування інформаційно-комунікаційної культури;
- формування мотиваційної, когнітивної та організаційної готовності до інноваційної діяльності.

Таким чином, досліджуючи особливості професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів в умовах трисуб'єктних відносин, ми дійшли таких висновків:

1. Сучасна освітня система є діяльнісною, нелінійною, активною, здійснює суттєвий вплив на зміни цілей, завдань, зміст навчання, організаційних форм і методів, є відкритою до перетворень, кількісних та якісних зрушень та орієнтована на трисуб'єктні пріоритети.

2. Навчально-виховний процес у сучасній вищій школі визначається наявністю трисуб'єктних відносин, які трактуються як активна взаємодія між трьома рівноправними активними суб'єктами навчання – студентом, викладачем та інформаційно-комунікаційним педагогічним середовищем.

3. Важливе місце в моделі трисуб'єктних відносин посідає інформаційно-комунікаційне педагогічне середовище, яке передбачає набуття майбутніми фахівцями початкової школи вмій вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти комп'ютерними засобами, ефективно використовувати інформаційні технології в навчально-виховному процесі початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Банчук М. Створення єдиного медичного освітнього простору України у руслі загальноєвропейської стратегії на прикладі вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів / М. Банчук // Персонал. – 2009. – № 1. – С. 72–76.
2. Колин К. Информатизация образования: новые приоритеты / К. Колин // Alma Mater. Вестник высшей школы. – 2002. – № 2. – С. 16–23.

3. Коткова В. Підготовка майбутнього фахівця початкової школи в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища / В. Коткова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші]. – Умань : ПП Жовтий, 2010. – Випуск 35. – С. 101–107.
4. Литвин А. Інформатизація навчально-методичного забезпечення професійної освіти / А. Литвин // Професійно-технічна освіта. – 2006. – № 4. – С. 21–25.
5. Співаковський О. В. До оцінювання взаємодії у моделі «Викладач – студент – середовище» / О. В. Співаковський, Л. Є. Петухова, Н. А. Воропай // Наука і освіта. – 2011. – № 4/С. – С. 401–405.
6. Петухова Л. Є. Теоретико-методичні засади формування інформатичних компетентностей майбутніх учителів початкових класів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Петухова Л. Є. – Херсон, 2009. – 564 с.
7. Співаковський О. До питання про трисуб'єктну дидактику / О. Співаковський, Л. Петухова // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007. – № 5. – С. 7–9.